

TOBERAK BAIGORRIN 1973an

Jean Haritschelhar

(IKER UMR5478 / Bordele III / Euskaltzainburu ohia)

Abstract

This work presents an edition of an original and unpublished work by Piarres Lartzabal, staged in Baigorri in 1973, and entitled Kakola eta Papillot. Lartzabal's work belongs in the genre of traditional satirical pieces, known variously in the Basque Country as Tobera Mostrak or Asto Lasterrak.

Euskaldunak arraileria maite duela, aspaldian badakigu. Agertzen da nasaiki kantuetan, kantu egileak edo bertsolariak maite baitu jendearen jorratzen, haren akatsez irri egiten.

Jadanik, xvii. mendean Oihenart olerkaria lau karbariez trufatzen da, karbari lanak egarria dakarrelako.

Ora-gauan laur karbari
Karban hanxe ziren ari,
Egarriz borx' egun-eta, nehork ez hek urrikari.

Noizbait, ala diote elgarri,
Aho hoi en hezagarri,
Nonbait zerbait ezpadugu, galdu behar gara sarri.

Ez dira galduko, ukanen dute nasaiki pikozen eta arnoz, elgarren arteko gatazkak utzirik:

Noizbait, bakeak eginik,
Arno'ere orduko jinik,
Uxtia zedin, pikoekin, garhaitu gab'utzikinik.

xviii. mendean moda berriez trufatzen dira, bereziki emazteen jauntziez. Hona, adibidez, Robin Donibane Lohizuneko erretoraren bertsu bat:

Ikusazue Katixak
Zein gora tuen fontantxak,
Bada ez omen du beherago manatu kalendabuxak.

Salvat Monho-k iraultza garaian jorratuko ditu Bardozeko emazteak Baionara joan direlarik apez en salatzen. Aire berezi bat hautatu du kantu horrentzat:

Distrikerat!
Lehen gizonak joan badire
Distrikerat

Apezen akusatzerat
 Zenbat dontzeila izan ere
 Bardozetik joan omen dire
 Distrikerat.

Apaindurik
 Sartu omen dira Baionan
 Apaindurik,
 Zaia zikinak kendurik!
 Xingolak aintzin-gibeletan
 Mantelinak galtzar-azpitan
 Apaindurik.

Ez dira bakarrik emazte edaleak edo emazteen apaindurak aipatzen arrailarian sartzeko; “Eskara bastartaren kontra” agertzen dira koplak 1765ean, hain zuzen Donibane Lohizunen eta Ziburun erabiltzen duten mintzaira frantses hizkuntzaz kotsatua. Egia da Luis XIV.aren ezkontzaren ondotik Donibane Lohizune zela “Paris xume” idurikoa eta frantsesa ari zela sartzen donibandarren artean. Hona orduko ortografian bi bertso:

Paris-chume aiphamenaz osoqui hampatuac
 escaldunaren icenaz hurren ahalcatuac;
 bere hitzcuntçaz oraino dute arnegatuco,
 cilibokhata bat guero hainitez eguiteco.

Etsenplu gisa:

Moda berrian politqui erraten da tramblatu,
 vaisseau batec malhurusqui costan du echuatu,
 gouvernailleco guiçona gaixqui da hor aguitu,
 portuco pillotu ona ez ongui choasitu.

Nork ez ditu gogoan Jean-Baptiste Elissambururen bertsuak aipatzen dituelarik nola ari ziren trukian lau andre, hiru murtxurdin eta bertzea alarguna, iragan besta bigarrenean, kuiattoa edo xahakoa ondoan. Oroit gaiten ere 1855ean Antoine d’Abbadie Lore Jokoetako gaia izan zela: “Emazte edalea”.

Xingarketa zoatzilarik gazteak, etxez etxe, bazakiten etxekanderea lausengatzen emankorra izan zelakotz, baina deus ez zutelarik ukaiten, hona zer botatzen zuten:

Goazen goazen hemendik,
 Hemen ez duk xingarririk;
 Etxe huntako gazeiti xarrian sagiak umiak hazten tik.

Etxian eder aihotza...
 Etxekandere hortz motza,
 Su burdinaz hauts ditzazula sudur eta kokotsa.

Irri mota asko aurkitzen dira Etxahun-Barkoxeren kantuetan. “Ofizialenak” deritzan olerkian jorratzen ditu ofizialeak, baina ez nola nahika. Irriñoa sortzen da aipatzen duelarik taharnaria auzitan, jujea delarik igela eta lekukoak arrainak salatzen dutelarik bizi duten etxea (ura) tahanariak saltzen duela arnoarekin nahasiz.

Oi taharnari fidela!
 Jüje ezpaliz igela
 Arrañaak jakile har eta hek litzakie kundena
 Haien etxe lejitimua guri saltzen deikiela

Irri goxoa ere “Bi ama alhaba” kantuan alhabak galdegiten diolarik aita nor zuen; amaren ihardespena:

Hitzaz oküpü ondun hil ziña senharra
 Hamar hilabeteren bürin hi jin haurra.
 Harek egin obra,
 Hirur hortzekila!

Are gehiago aitortzen diolarik egüzaitarekin eginikako otorduak.

Hire egüzaita
 Zer gizun xarmanta!
 Hareki bürüz bürü jan diñagü zopa;
 Ordin danik badiñat bai nik bethi lotsa
 Hunki zeitan kota.

Hilabeteekin ere Etxahunek sortuko du irri karkaila, hain zuzen deitoratzen duelarik “Gaztalondoko neskatilek” bildu duten eritasuna.

Gaiazko zerenak nik entzütia badit,
 Eritzen düñtiala neskatila gaztik;
 Ta gero sendotzeko behar hilabetik,
 Hiru, lau, bost, sei, zazpi, zortzi, bederatzik.

Ez da dudarik irri zafla gero eta handiago doala zenbaki zerrendarekin.

Bainan ez da kantuetan bakarrik irri-parra egiten, badago Euskal Herrian antzerki mota asko irria eskaintzen dutenak.

Eskualde bakoitzak bere ohidura bereziak baititu, antzerki mota batzuk gai irringarriak hautatzen eta garatzen dituzte. Zuberoan bereziki aurkitzen ditugu Asto lasterrak, komedia ttipiak, gehienetan satirikoak jende batzuen jorratzeko idatziak, adibidez gizon zahar bat ezkontzen zelarik neskatxa gazte batekin edo alargun bat berriz ezkontzen zelarik. Herrietako gertakari batzuek gaitzat hartuak dira eta, dirudianez, gizarte morala baten pean jarriak dira antzerkitxo horiek. Azkenean erromatarren esaera gogoratuz —*castigare mores ridendo*— irriak salatzen ditu gizartean gertatzen diren hutsak eta, denbora berean, zigortzen.

Pastoralaren parodiak dira Asto lasterrak, zaldien ordeztan erabiltzen dira astoak delako mustiran; jantzi bereziak dituzte jokolariek lekuko direla Hardoy zuberotar oihanzainak eman zituen “Instrukzioeak” XIX. mendearen bukaeran, Hérelle-k argitaratuak *Gure Herria* agerkarian. Badakigu ere ez zela bakarrik euskara erabilia Asto lasterretan, frantsesa, gaztelera, biarnesa eta latina ere agertzen zirela irri sortzaile gisa.

Hortaz baliatu da Etxahun idatzi duelarik “Eihartxe eta Miñau” kantua, egiatzko Asto lasterra bere “Aitzin pheredikia” bost hizkuntzez hornitua:

Sed libera nos a malo sit nomen Domini,
 Vamos a cantar un canto para divertir;
 Jan dügünaz gerozti xahalki huneti

Eta edan ardua Jüranzunekoti,
 Chantons mes chers amis,
 Je suis content pardi,
 Trinquam d'aquest bun bi
 Eta dezagun kanta khantore berri

Hala aurkezten nuen kantua, aipatzen nuelarik bost hizkuntzatako bertsoa: «En fait “Eihartxe eta Miñau” est un embryon ou un résumé de farce charivarique remarquablement introduit par cette strophe multilingue où la bonne chère (*xahalki huniti*) et le bon vin de Jurançon, sources de tous les vices étalés dans les farces, sont également louangés» (*L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun*, Euskera, Bilbao, 1969-1970, 289-290 or.).

Zuberoak ere eskaintzen ditu maskaradak, Ihauteri garaiko ohidura zaharra. Bi zatitan agertzen dira jokolariak, Gorriak alde batetik, Beltzak bertzetik, Jauna eta Anderea, Laboraria eta Laborarisa, herriko jende ospetsu eta ezagunak Gorrietan eta Buhame jauna bere taldearekin Beltzetan. Arratsaldean, herriko plazan, biltzen da jendea eta orduan Buhameek dute hitza. Alabainan, bi pheredikü entzuten dira, buhame jaunarena eta kautere gehienarena, Kabana izena daukalarik. Honek du, bereziki, irri eginarazten jorrazten baititu herri hartako jende batzu, herrian izan diren eskandalak. Kabanaren “pheredikia” aldatzen da, herriz herri baitabila maskarada eta, beraz, tokikoak dira, nahiz azpiegitura bera daukaten. Berrikitan bilduak izan dira pheredikü horiek. Garai batean, II. mundu gerlaren ondotik arrakasta guti ukan dute maskaradek, bainan XX. mende erditsutan berpiztu delarik pastorala Etxahun-Iruriri esker, denbora berean berpiztu dira maskaradak. Urtero pastoral berri bat emaiten delarik Zuberoan eta gertatu da ere bi pastoral urte berean, urtero ere Zuberoako herri batek antolatzen du herriz herri doan maskarada.

Nafarroa Beherean tobera mustrak nagusitu dira. Zuberotar Asto lasterren ahai-deak dira, dena hasten baita galarrotsekin Nafarroan, zintzarrotsekin Zuberoan, horiekin gazteriak salatzen zuela herrian gertatu eskandala. Toberaren gaia da eskandalak galdegiten duen auzia, herriko plazan, taulen gainean jumatuko dena. Plazara heltzeko laguntzaileak ez dira eskas Baxe Nabarreko kabalkada delarik bere zaldun, zanpur, bolantekin, denak dantzian iragaiten direla herriko karriketan. Zaldi-karrosetan heldu dira gero jujeak, hobendunak, abokatak, uxerrak, hots auzitegiko jendeak ahantzi gabe jandarmak. Haien ondotik heldu dira “zirtzilak”, zuberotar “buhameen” kusiak, ofizialeen parodia eskaintzen dizkiotena ikusleei irri eginarazteko, bainan ez dira mintzo Zuberoko buhameak mintzatzen diren bezala.

Auzia da libertimenduaren gaia. Antzerki ttipi bat eskainia da jujearen eta hobendunen arteko elkarrizketarekin, prokuradorearen salaketarekin eta abokatak aurkezten duen hobendunen aldeko mintzaldiari esker. Denbora berean bi bertsolarik, bat prokuradorearen alde, bertzea abokaten alde, beren iritzia emaiten dute, bertsu bakoitzak bilduz esku zarta ederrak, ikusleari gustatzen baitzaizkio bertsolarien azalpenak. Kondenatuak dira hobendunak eta dantzekin bururatzen dira toberak.

Bertsolari ezagutuenak XIX. mendean Oxalde eta Dibarrart ziren, hau Baigorriko xantrea izan baino lehen, xantrea izanez ez baitzuen erretoraren baimenik ukanen. Adibide baten emaitako, huna Oxobik bildurik Oxaldek aurkeztu zuen mintzaldia Kanboko tobera batzuen hastapenean:

Perveriz, creveriz, zerveriz,
 Eskuaraz ala latinez, bardin trebe niz.
 Orai bainiz emaztegai bat harrapatzekotan,
 Ikusten nuzue debruen lanetan;
 Alabainan,
 Emazterik gabe ezin pasa lauetan hogoi urtetan.
 Lehenik miatuko niz Kanbo huntan,
 Hemen ez badut hatxemaiten Luhusoko errekan,
 Han ez badut egiten Bidarraiko mendietan,
 Han ez badut egiten entseatuko niz Bankan!
 Atx, kukuso batek ausiki nu hankan!
 Eta ene ezkontza debruek ereman!

Arraileria, hizkuntzen nahastea ere irri iturriak dira, denek zakitelarik zer izan zitekeen Oxalderen latina.

Elizak ez zituen batere maite holako ohidurak eta debekatzen zituen pastoralak ere lekuko dela Etxahun-Barkoxe neskatilek muntatu zuten pastoralaren debekatzeari aipatzen duelarik “Barkoxeko eliza” kantuan. Urdozako toberen ondotik, 1923an, Baigorriko erretorak erabaki zuen toberetan zikindu ziren dantzarien jauntziak ez zirela gehiago elizan sartuko eta hala izan zen Besta berriko ohidura ezabatuz.

Ezagutu ditudan toberak haurra nintzelarik, Irisarrikoak dira 1937an. Egiatzko azken toberak dira, egiatzko gaia aipatuz. Irulegin 1945ean apailatu zituzten toberak, baina debekatuak izan ziren, gaia zinez lazgarria zelakotz.

Tobera mustren aro berri bat sortu da Baigorriin 1946an. Alegiazko gai bat hautatu zen, horrek erran nahi baitu ez zela galarrotsik egin eta ez zela nehor mintzen. Oroit naiz tobera horietaz, zer arrakasta ukan zuten jendea bildu baitzen ausarki, sekulan Baigorriko holakorik ez zuela ikusi; lekuko gisa mintzo naiz, parte hartu nuelakotz toberetan. Ohidura berri hori hedatu zen orduan, Luhusok ere eman zituela hamarkada horretan alegiazko gaiarekin.

Baigorriko auzapez nintzelarik, hirurogeita hamarreko hamarkadan, jin zitzaizkidan gazte batzu erranez nahi zituztela toberak apailatu. Proposatu nien galdeginen niola euskaltzainkide nuen Piarres Larzabal apezari idatz zezan antzerki ttipi bat. Hartu ginuen Larzabalen textoa, jokolariek ikasi zuten eta 1973ko abuztuan emana izan zen jende ostearen aitzinean.

Bazakien Larzabalek zer egin kasu horretan. Hasiz jende izenekin hor daude Kakola, Papillot, Xiriket anderea Donibane Lohizunetik etorria lekuko gisa, Zikitero eta bertze. Bazakien Larzabal antzerkigileak zer zen toberen giroa, irri mota guziak baliatuz. Bazakien ere ez dela euskara bakarrik toberetako hizkuntza, frantsesa, latina, gaztelera, hots hizkuntza arrotzek tobereri emaiten dizkieten gatz eta biperra.

Doala, sekulan agertu ez den Larzabalen obra ttipi hau, Beñat Oihartzabalen omenaldi honetan. Euskaltzain batek idatzia, bertze euskaltzain baten bitartez, euskaltzain gazteago bati eskainia.

TOBERA**Kakola eta Papillot****AUZITEGIAN****Presidenta**

Ni naiz auzitegi huntako Presidenta. Ikusiz bi eskontgai hauien arteko auzia zoin den seriosa, minkatsa eta irrisku handikoa, gure errepublikako presidentak ber-berak igorri nau auzi hunen xuritzerat. Huna berak eskutik eskurat eman dautan titulu-papera (*Irakurtzen du*):

Liberté, Egalité, Fraternité... Vue l'émotion suscitée dans le pays par le procès Kakola-Papillot. Vue la dégradation de la morale publique qu'il étale. Vues les complicités frontalières qui ne manquent pas d'exploiter cette situation pour attenter à la sécurité de l'Etat et à la continuité du régime...

Eta, jakin zazue hitz hauk guziak pizatuz izkiriatuak izan direla. Eta ez badituzue ontsa konprenitu, huna segida. Hau segur hobekiago konprenituko baituzue. Nerekin jin direla hunarat berrehun CRS. Eta hanbat gaxto hemen norbait oldartzen bada, oihuz, xixtuz edo bertze edozoin moldez, denek hain maite ditugun Liberté, Egalité, Fraternité horien kontra. Oldartzen denak irriskatzen ditu zombait pereka lepo zokoan eta gainerat amanda eta presondegia. Eta jakin zazue, nik, justizia, gisa hartarat eginen dutala. Beraz zuen onetan, atxikatzue ongi hetsirik zuen gostuz zirritu guziak. Gure lege zaharrak dion bezala, defendium est, por Dios y la Patria, durante lé proceso, tussare, kakare, todo tuti kuantu y xopinare tambien est defenditum, erran gabe, Dominix tecum.

Beraz populua egon bedi zintzo, errespeturekin eta ixil... Eta orain grefiera jaunak irakur dezala akusamendua.

II**Grefiera**

(Luma handi bat eskuan, luneta txar batzu ken-emanka dabilzkala, askotan ezin irakurtuz)

Affaire Kakola-Papillot

Article premier: Nous accusons le sieur Kakola et la particulière Papillot de pornographie avec les yeux et tout le saint Frusquin.

Article deux: Lehen artikulua horrek nahi du erran, hauek bieki, iragan igandean, karga bat ederra bildu zutela Izpegin... Eta etxerat heldu zirelarik, Aduanetarik goraxago, biak bide errekarat erori zirela... (*Irriz*). Nik ere bildu nuen, iragan igandean, zama bat ederra, bainan ez nintzen errekarat joan... Gizon den gizonak, jakin behar du xutik egoten.

Article deux: Ba, eta ahantzi dut erraiteko, biak arroilarat erori-ta, ez zirela han lokartu. Euri lantzurda izana gatik eta aire freskoa, ez omen zuten halere hotzik senditu (*Irriz karkailaka*).

Article deux: Nous accusons les ci-devant d'avoir, par leur attitude, occasionné des remous populaires, compromettant la sécurité de l'État et la paix publique dans cette zone frontalière. Alabainan norbait joan da gure guarder salatzerat jende pare bat ari zela hor gaindi zerri pasan. Guardak joan dira ikusterat, bainan jende pare trixte hunek ez ditu guardak utzi gorputzen miatzerat... Eta biek, zernahi zikinkeria erranez, offensant pour la dignité française, ihes egin dute lasterka Izpegiko leporat... Eta, han, espainol karabineroak beren laguntzerat deitu dituzte, oi hu saminez ziotela: Au secours, au viol... au secours, au viol!... Eta dakigun bezala, Espainian, ikaragarriko errespetua baita pour la personne humaine et sa dignité morale, karabineroek berehala apuntatu dituzte beren baionetak eskopeta muturrean eta, kargado fuego, kargado fuego, orro eginez, tirokatu dituzte gure guardak.

Eta, horra nola bertzte gerla bat abantxu hasi zaukun hemen berean. Ez baiginuen bertzte beharragorik... nik badakit gero gurlaren berri... Je suis ancien combattant... (*Hasten da nigarrez, ahatzek bezalako orro batzu botatuz*). Ancien de Verdun. Ez! Gehiago! Ez... Holakorik ez! Holako gertakarieri pentsatuz, ez naiz ni kapable akusamendu luze hunen aintzinat irakurtzeko... Badira oraino bertze hamar artikulu... Aski dituzue irakurtzea herriko etxeko afixa-lekuan... (*Orroz marrumaka erretiratzen da*)

III

Uxerra

(*Bizi-bizia agertuz eta mintzatuz...*)

Barkatu jaun grefiera... Ni naiz uxerra. Eta uxerra bezala, ez naiteke egon aipatu gabe, zuk ezin irakurtu ditutzun hamar artikulu horietarik bat. Hemen mintzo naiz Sécurité Sociale-aren izenean.

Jakin behar du populuak nola Kakola eta Papillotek, delako arroila hartan etzanik zirelarik, arrapatu zutela hotz-bero bat. Eta nola, mihikuak, bat eta bertzea eri kausitu zituen. Batek zuela "la pépie pernicieuse", zintzurreko min ezin sendatu bat eta bertzeak "des polypes angéliques", emazte min misteriozko bat.

Horiek zirela eta, mihikuak egin diozkate, bati hamabi bisita, bertzeari hamar, eta bakotxa izan dira hiru-na aldiz "spécialiste" baten ganat... Eta geroztik etxean daude "en convalescence".

Eta orai biek eskatzen dute "une pension à vie pour incapacité permanente". Eta horien "demande de pension" izan da "de la commune à l'arrondissement, de l'arrondissement à la région, de la région à la Capitale"... Hola egiten baitira gauzak Frantziako legez.

Eta, ba la commune, ba l'arrondissement, ba la Capitale-k ez ados izanik, egin dute denek "une contre-enquête"... Eta nola hortan ere ez baitziren denak ados, orai egiten ari gira une "sur-enquête".

Badakizue horiek guziak gostatzen direla. Eta ez erran horieri bien gostuz hainitz zerri, bazterretan gizontzen direla. Ez da hemen zerririk, horiek biak baizik. Eta

hunarat jina naiz Sécurité Sociale-aren izenean erraiterat zerri gizenduak behar dira gazitu... Erran nahi dut eta pentsatzen dut denek konprenitu nauzuela, horiek biak direla bakarrik hobendun eta bertze nehor ez... Horien hobena frantsesez deitzen dugu: "Dilapidation des deniers de l'État". Horra zertan den Frantzia... Guk, frantses onek, behar dugu ohointza horien guzien kontra fermu agertu... Fermu! Arretik erraiteko, jaun presidenta, pentsatzen dut laster kobratuko dutala inkesta huentzat zor dautazun dirua... Eta ez hiru ilabeteren buruan, azken inkestarentzat bezala. Orai, jende maiteak, argituak zirezte. Pentsatzen dut behar den kondenamendua eskatuko duzuela ohoin hauein kontra... Esperantza hunekin, Errepublikaren zerbitzari on, leial guziekin oihu egiten dut: "Vive la République, vive la France!"

IV

Uxerra

Eta orai, nere ondotik, mintzatuko zautzue, lehen lekuko bezala, Andere Xiriket, Donibane-Lohizuneko arrain-saltzale errespetagarria.

Xiriket

(Kasik hobe, gizon bat balitz emazte arropez beztitua)

Espres-espresa etorria naiz Donibanetik, "Pour témoigner" zikintsu zikin horren kontra. Uste nuen ni nintzela horren emaztegai bakarra. "Toujours il me disait" zu zare nere biziko emazteki bakarra... Ez dut behin ere ezagutu bertze emaztekirik eta ez ezagutu nahi ere... "Alors, j'ai appris par le journal" jadanik hiru aldiz alargundurik izana dela. Eta gañerat, bertze emazteki batekin dabillala, "en plus de moi"... Beñ erran nion: "Dis donc, puttu, egia da ez zarela sekulan bertze emazteki batekin ibili!... Il m'avait juré et tout, que non... Ezetz eta ezetz... Qu'il était encore vierge. Beñ bakarrik, quand il était jeune homme, etxeko arrosa ondoen gibelean gorderik, il avait fait muxu-muxu... Baiña pixka bat bakarrik eta sur la joue seulement (*Kakolari buruz itzuliz*). Ez dik balio ez neri behatzia hire korrokoña begi horiekin! Egun hartan, aperitifa ere pagatu nion. Parce que moi, je pourrais pas en dire autant. Bada borts urte alargundua naizela-ta... Mais j'étais contente de me remarier hoin garbi kontzerbatu donado batekin... Hola bildu nau bere saretarat, mutur zuri zikiñ horrek. Ni kontent nintzen eta, en moi-même, erraiten nuen: S'il est encore intact, je vais faire oui son éducation. Eta horra non ikusten duten en photo et tout, avec cette pèrreque de fille, qui est avec lui... Segurki horetzat hobia dun! Bañan kasu ematen ahal dion hire buruari! Zeren-eta, geroztik hobeki ikasi ditiñat gizon xarmanta horren berriak... Bere lehen andria jotzen omen zuen taloa bezala. Eta azkenian hil zinan. Bigarrena ez zinan jotzen, bañan harek jotzen zinan hau. Eta hunek pozoñatu zinan hura... Avec la mort aux rats... Kafe-esnian nahasi-ta, gero sekulako tripako miñekin. Mihikua ekarri eta la grippe asiatique zuela-ta, fuera lurperat. Hirugarren andria berriz, bizirik erre zinan, ezantaz busti, krak su eman-eta. Gero egin ziteñan inkesta... Un accident gertatu omen zunan... Orai ikusiko zer gertatuko den laugarren andriarekin. Bañan, uste diñat, bat ala bertzea, elgar iduri zareztela. Bat urde eta bertzea zerri. Qui se ressemble s'assemble.

Ez du balio, jaun presidenta, hauk bien kondenatzea. Berdiñ batek bertzea laster hilen du... Zaude ordu arte beha... Aski duzu orduan, bizirik gelditu dena itsasorat botatzea arrañeri. Eta ez balinbatzare hortakotz kapable, guk eginen dugu lana... Aski duzu egortzea le colis nere adrezerat: rue de la Baleine, Saint-Jean-de-Luz. Eta hola bi zerri gutiago izanen dira lur hunen zikintzeko.

Eta ez bainaiz etorri Baigorriat bakarrik zikintsu zikiñ haukien gatik, bañan ere zueri deneri atuna saltzerat, atun gose dena, hurbil dadiela nere ganat... (*Oihuz*) Atun, atun! Atun frais!... Atun, atun!

V

Uxerra

Eta orai hurbil dadiela zikitero jauna, bigarren lekukoa.

Zikitero

(*Zakarki mintzo*) Deubrua sar balakio, nik ez dakit zer duen Donibanekeo arrantzari atso zantzail horrek hola oldartzeko gaur hemen auzituak diren bi presunen kontra. Nik ongi ezagutzen ditut Kakola jauna eta Papillot anderea. Ni, zikitero bainaiz, biak nere klientak ziren. Eta ni horietaz kontent naizen bezala, segur naiz horiek ere arras kontent direla nere zerbitzuez. Ez dira horiek joan, hemen zirezen bertze papo handi batzu bezala, mahaxelaren arrapatzerat, zikitero lana egiteko. Gu, konda ez bagine bezala! Nik, inguruko mahaxal guziak desafiatzen ditut, zoi-nek hobeki egin zikitatze lana. Nik berdin, réussite cent pour cent garantie, zikitatzen ditut zahar ala gazte, hiru edo lau zangotako, lumadun edo iledun, adar gabe ala adardun... Nor da hemengo mahaxeletan, bertze hoinbertze egin dezakenik? Nere lana, beheiti ari balinbada zombait denbora huntan, badakit hori noren falta den. Hor, Mehain aldeko ustel bat, hasi zen nere kontra propaganda egiten. Nik zikitatuko zerrama baten ganik, ukan omen ditu zortzi zerri-kume... Eta hihihia eta ahaha nere bizkar! Eta, dena gezurrez! Ez dadiela nere eskuatarat eror. Irakutsiko baitiot nik zikitatuatarik ez dela umerik sortzen... Hori guzia, nere kontra propaganda egiteko. Nere ganik klienten urruntzeko. Deubru ustel zikina!

Eta gauza bera zaiote gertatzen gaur Kakola jauna eta Papillot andereari. Propaganda beren kontra, dena jeloskeriaz, gaxtakeriaz... Nere zikitatzeko moldea, basa eta xaharrekoa omen da... Orai hor omen dituzte pillurak, pintzetak, pikurak, nik dakita zer!... Bainan aitortzen ez dutana hauxe da: Beren molde berriekin haragiari kentzen diozkatela beren gustu eta indar naturalak. Ebaki, moztu, kendu... dira bakarrik molde naturalak zikitatzeko... Gaineratekoak ez dira zikinkeria batzu baizik.

Eta segur naiz jaun presidenta, hemen den jendeak ni bezela pentsatzen duela... Eta, horren seguretik jakiteko, galdatzen diotet hemen diren guzieren, beren eskua altxa dezaten, ez balinbadira nerekin ados. (*Doi bat ixildu ondoan*) Ikusten duzu, jaun presidenta, nehork edo kasik nehork ez du eskurik altxatu.

Beraz, oro ene zikitatzeko moldearen alde dira. Hortakotz galdatzen dautzut behelaha libra ditzatzun Papillot eta Kakola. Eskandala bat bailitake zuk horien kondenatzea populu guzia beren alde dutelarik.

VI

Uxerra

Orai, mintzatuko zautzue jaun Prokuradorea.

Prokuradorea

Iragan astean, Pariseko Gobernuak au complet bildu zen, auzi huntaz mintzatzeko. Eta nihaurre, Amerika Florida eskualdean bainintzen, gobernuak harat egorria afera serio baten zuzentzerat, Minixtroen buruzagi lehenak avion berezi bat bidali daut, manua emanez berehala itzul nadien Frantzirat hemengo auziaz okupatzeko. Eta jin naiz hunarat, gobernuaren izenean eta haren podore guziekin, gauzen trenkatzerat.

Nere lehen hitzak izanen dira zikitero jaunarentzat. Ez duzia lotsarik, zikitero jauna, mintzatu ziren bezala mintzatzeko? Zuk jali leak ez dira legezkoak, izter-leak baizik. Bakar-bakarra zira hemen agertu, Kakola-Papillot horien alde mintzatzeko. Nolaz dezakezu deklaratu populu guzia beren alde dutela? Jende trixte horiek arrapatuak izan dira, denen agerian eta denak agerian, postura eskandalagarri batean. Horien gatik, abantxu sortu da hemen gerla bat, bere mobilisation générale, évacuation, champ de bataille eta gainerateko ondorio ikaragarri guziekin... Eta, zure arabera, horiek guziak deus ez dira, deus; zure grifa bakarra da lanjerrean dela zure zikitatzeko molde zaharra. Nun duzu adimendua? Nun duzu bihotza, zikitero jauna? Nihungo populutana, nihoizko mendetan, ez da izan barkamendurik holako krima ikaragarriarentzat. Ravailac-ek hil zuen Henri laugarrena. Haren krima, haukiena baino ttipiagoa zelarik, Ravailac-i, lehenik hil-puñala atxikitzen zuen eskua moztu zioten. Gero puskatu zuten eta erre. Berrikitara oraino, Afrika zentroan, Zinbunbun erregexkari jazarri den gizon bat arrastatu dute, gerrenean sartu, emeki erre ta harekin zikiro jatea egin.

Holako gaztiguak, sekulan baino beharragoak dira gure Frantzia gaixo huntan, zeren-eta, autoritate eskasez errekatzen ari baigira. Aristoteles, filosofus filosoforum, erran nahi baita filosofo guzien nausiak zion bezala: Sua hil nahi balin baduzu, hil su-emailea.

Bi kriminel haukien hiltzea da, nik eskatzen dudana gure gobernuaren izenean. Bai, hiltzea merezi dute. Gure erran zahar batek dio: Hobe dela jeneral zahar bat hila baino, asto zahar bat bizi. Ez dugu izanen pietaterik jende okaztagarri haukientzat... Ez diotegu utziko, ez-eta ere asto zaharraren bizia... Hil, hil eta hil, horra nere sententzia.

VII

Uxerra

Eta orai, mintza bedi akusatu haien abokata.

Abokata

Nere pentsamendua da, jaun prokuradorearen elek merezi dutela zikitatze on bat. Zertaz alabainan dira akusatuak Kakola jauna eta Papillot anderea?... Lurra ohe-

tzat eta zerua teilatu, gauza naturalak egin dituztela?... Eta gero zer!... Zer da ederragorik?... Ez ote dute gauza bera egiten gure mendietan marro ta ardiek, gure soroe-tan behi eta zezenek, gure etxe-inguruetan, oilo ta oilarrek? Guarden egitekoa ote da gauza horren debekatzea? Guardak, jendarmak, ez ginuen bertze beharragorik. Kakola-Papillotek egin dutena zikina balinbada, ni eta zu, jaun prokuradorea, eta hemen giren guziak, berdin zikinak gira. Zeren-eta oro mundurat jinak baigira holako egitate baten ondotik. Ez balinbaduzu nahi holakorik gerta dadin, aski duzu gobernuari eskatzea, oro, zu, ni et hemen giren guziak pasa gaiten zikiteron eskutarik.

Eta pentsatzen dut, jaun prokuradorea, holako lege bat heldu balitz, zu zintazkela, etsenplu emaile, lerroaren lehen buru, zikiteron aintzinean pasatzeko. Oxtian aipatu duzun Aristoteles handiak holaxet zion: Zikiro zikiriorum gobernu non zikiratum. Horrek erran nahi baitu, populua jarraitzea ardiesteko, gobernuak behar duela etsenplua eman. Eta gero zer gehiago? Beldur zireztea mugaz bertzaldetik jin dadien atakada bat?... Nun da Napoleonen denborako hemengotar Harispe jeneral famatua?... Nor ez da orroit haren orduko elez? Harek hauxet zion: Espainol armada guzia arrastatzeko, aski direla zonbait ehun Eskualdun ezartzea, lerro-lerro, gure mugan. Lerro-lerro eta armarik gabe... Ipurdiz Espainiari! Heien uzkerak aski direla espainol armada guzia Cadix-eraino ihesi igortzeko.

Ordu hetan ba, bazen autoritatea Frantzian eta errespetua gure mugetan. Ordu hetan, Frantziako gobernuak ez baitzuen Frantsesik hiltzerat kondenatzen. Etsai arrotzak baizik... Pentsatzen dut, jaun presidenta, ez duzula ehortzi nahiko la grandeur de la patrie... Bizirik eta libro utziko ditutzula gaurko bi akusatuak. Hola jokatuz, galtzale izanen dira gure etsaiak... Irabazle aldiz: la France!

VIII

Presidenta

Eta huna orai nere sententzia.

Auzi hunen gora-behera eta harat-hunat guziak ikerturik, beti orroituz que la justice doit être indépendante des influences du Pouvoir en place, zerua lekuko eta en mon âme et conscience, hauxe da nere deliberamendua.

Lehenik Kakola ezartzen dut zikiteron eskuetan, Zikiterori manua emanetz, ken ditzon bere ontasun guziak, dituenak eta ez dituenak... Hola Kakolak bakea emanen baitaiku bere ibilpide nahasiekin.

Bigarrenekorik, Kakola hola iditu eta gero, kondenatzen dut Papillot, Kakolarekin ezkontzerat, dibortzatzeko baimenarik gabe. Behi ñapuraren hezteko molderik hoberena baita, haren uztartzea idi batekin... Bizi ditela biak betikotz uztarri berari lotuak.

Pentsatzen dut populuak, gogo onez duela onhartuko nere sententzia eta berehala, ponduz-pondu, nere sententzia konplitua izanen dela.

Bertzerik gabe, auzi hau behin eta betikotz bururatua izan dadiela!

P. LARZABAL
1973ko apiril